

УДК 070; 801.8

ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ І ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТИ В АНАЛІЗІ ПРАЖУРНАЛІСТСЬКОГО ТЕКСТУ (ДО ПИТАННЯ ПРО МЕТОДОЛОГІЮ КУРСУ «ЗАРУБІЖНА ЖУРНАЛІСТИКА»)

Казакова Т.В.

Актуальність. Європейський вибір України вимагає значного підвищення ролі курсу „Зарубіжна журналістика” у професійній підготовці вітчизняних журналістів. Одним із важливих завдань цього курсу є створення концепції історії пражурналістики (спочатку – античної), яка б відповідала вимогам сучасної теорії масової комунікації. Відправним моментом цієї історії мали б бути, з погляду К. Куле, „проблеми розповсюдження певного повідомлення, функціонування „груп” індивідів, соціальних відносин” [5, с. 6]. Отже, головним предметом історії пражурналістики є життя у дійсності соціально значущого тексту. Такий підхід до тексту повинен поєднувати, з одного боку, власне лінгвістичні дослідження контекстної семантики [4], а з другого – історико-культурологічну інтерпретацію того чи іншого періоду (наприклад, для римського періоду ми використовуємо роботи М. Гранта [2] та Є.М. Штаєрмана [6]). Розуміння тексту як тексту у дії, що спрямована на комунікативний процес, висуває на перший план його *функціональні та прагматичні* аспекти.

Вступ до проблеми. **Функціональний** аналіз (аналіз умов реальної комунікації) будуватиметься на врахуванні попередньої зумовленості авторського вибору тих чи інших засобів вираження змістової структури тексту. Головне завдання функціонального аналізу в історії пражурналістики полягає у проясненні змісту масово-комунікаційного твору, який не може бути зрозумілим без відтворення історико-культурної ситуації, що породила його. Функціональний аналіз повинен враховувати екстра- та інтертекстуальні ознаки тексту, розглядати його окремі компоненти передусім з точки зору цілісності; розкривати його власне змістові якості; враховувати авторську інтенцію (відношення автора до власного повідомлення), яку допускати історична інтерпретація.

Прагматичний аналіз тексту є породженням функціонального аналізу, він логічно його продовжує та розвиває. Цей аналіз спрямований на вивчення взаємодії *автора та адресата* у акті комунікації. Через призму авторства розглядаються цілі і задачі повідомлення, тип мовленнєвої поведінки, відношення до того, що повідомляється, певні особливості поетики тексту; а через призму адресата розглядаються аспекти впливу та інтерпретації. Прагматичний аналіз тісно пов’язаний з теорією *дискурсу* у тому її напрямку, де текст розглядається у подієвому аспекті як соціально спрямоване „дійство”.

Найбільш яскраво текст як „дійство” проявляє себе в *риториці*; тут власне дискурс розуміється як процес, пов’язаний з реальним „промовлянням”, а власне текст як результат цього промовляння. Отже, пражурналістика розглядає ораторський текст – як завершену мовленнєву єдність, закріплену авторською модальністю у функціональному.

ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ І ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТИ В АНАЛІЗІ ПРАЖУРНАЛІСТСЬКОГО ТЕМУ (ДО ПИТАННЯ ПРО МЕТОДОЛОГІЮ КУРСУ «ЗАРУБІЖНА ЖУРНАЛІСТИКА»)

змістовому і структурному напрямках. Розглянемо вищезначену методологію на прикладах античної (давньогрецької та давньоримської) риторики.

Красномовство як головний різновид масової комунікації було породженням виключно давньогрецької культури і того світогляду, який став однією з основ європейської цивілізації. Саме Стародавня Греція породила форму масової комунікації, яка сьогодні може бути визнана витоків публіцистики та журналістики. Народження цієї форми масової комунікації зумовлене особливостями ментальності стародавніх греків, конститутивною ознакою якої була *агоністичність* – жага до змагання в усіх сферах суспільного життя: „*Все, що тільки можна було, пронизує дух агоністики: усе наповнене змаганням – від найбільш легковажного змагання у швидкості випивання келиха до найсерйознішого та високого змагання у красі створених поем та народжених дітей*” [1, с. 188] (Виділено мною. – Т.К.). Дух агоністики цілком пронизує ситуацію виникнення давньогрецького ораторства як головної форми масової комунікації.

Ця ситуація визначилася трьома моментами: доля того, хто говорить, цілком залежала від того, наскільки йому вдалося переконати слухачів; у зв'язку з тим що тема промови дуже часто була ординарною, повсякденною, талант оратора полягав у максимальному зацікавленні слухачів; оратор мав переконати слухачів за будь-яких обставин, про істину тут мови не було, йшлося лише про майстерність переконання – „*дюна міс*” (Арістотель). Вищезазвані обставини зумовили виникнення своєрідної віри у всесильність, всемогутність Слова і можливості людини проникнути у таємниці цього всесилля і всемогутності. Цю віру репрезентує Горгій у промові „Похвала Єлені”.

Горгій прагне перемогти стійку традицію негативної оцінки гомерової „чинниці” троянської війни. Семантична структура даного тексту будується на двох пов'язаних між собою бінарних опозиціях: *слава / безслав'я – належне / помилкове, необдумане*, які в цілому організують розумовий простір тексту. Оратор пропонує перевести об'єкт оцінки з „правобічного” поняття „безслав'я” до „лівобічного” – „слава” і трактувати це переведення як таке, що повинне бути, а попередні оцінки вчинку Єлені визначити як „нерозумні” і „невірні”, як такі, що несправедливо плямують і ганьблять.

Захист Єлені Горгій буде на постулаті „сильний панує над слабким”. У вищезначену „формулу” оратор включає такі сили: Боги, брутальна чоловіча сила, сила Слова, сила Кохання, що об'єктивно є сильнішими за Єлену, а відтак уся відповідальність „лежить не на Єлені, а на цих зовнішніх відносно до героїні явищ”. Горгій створює ще одну опозицію *сила / слабкість* і співвідносить її з головною опозицією в такий спосіб, що опозиція змінила свої полюси:

Традиційно	У промові Горгія
слава / безслав'я	слава (співчуття) / безслав'я (засудження)
сила / слабкість	слабкість (жертва) / сила (насилля)

Як бачимо, сутність цього прийому полягає в уміло розставлених акцентах: концепт *сила* поступово витісняється концептом *насилля*, а концепт *слабкість* – концептом *жертва*. Така зміна системи бінарних опозицій відбувається завдяки протиставленню *Єлена / вищі за неї ворожі сили*, де конкретний суб'єкт *Єлена* витісняється узагальненим суб'єктом *людина* (або *жінка*), утворюючи системну бінарну опозицію *людина / вищі за неї ворожі сили*, яка послідовно складається з чотирьох елементів *людина / ірраціональні сили*, *людина / акт насилля*, *людина / сила Слова*, *людина / сила Кохання*. Поетику вибудовування кожного з цих елементів, логіку їх послідовності та системного зв'язку детально простежено у нашій статті „Когнітивний аспект переконання в античній риторичі” [3].

Давньоримська культура демонструє дещо інший, у порівнянні з давньогрецькою, тип риторичної комунікації. Ідеал римського красномовства був тісно пов'язаний з політичним ідеалом. Ця міцна пов'язаність римського ораторства з політикою зумовила його принципову *утилітарність*. Римська риторика з її інвективністю, кострубатим гумором, підвищеною мірою афористичності може бути визначена через ім'я *Марка Туллія Ціцерона*, найвідомішими промовама якого є цикл катилінарій.

Заколот Катиліни, за Т.Момзенем [6], це останній невдалий рух радикальних елементів римської демократії у спробі знищення республіки і встановлення режиму військової диктатури на чолі з Цезарем. Як відомо, переміг Катиліну Ціцерон-консул за допомогою влучного ораторського слова.

Катилінаріям передувала гостра боротьба демократів з Ціцероном-консулом, яка досягла найвищого напруження у таємній нараді катилінарців у будинку Леки, на якій планувалося вбивство Ціцерона. Після невдалого замаху Ціцерон і промовляє у сенаті першу катилінарію. Порівнюючи Катиліну з братами Гракхами, впливовими демократами Сатурніним та Сервілієм (що «запалювали» промовама натовпу), Ціцерон дає оцінку демократичній партії як такій, що налаштована на кардинальні зміни у державному устрої (Тиберій Гракх), повстання (Гай Гракх), перетворення світу на пустелю (Катиліна). Екстремістським намірам демократичної партії Ціцерон протиставляє ідею єдності «усіх чесних людей», налаштованих на збереження державності та законності. Перша катилінарія мала неабияку впливовість: тієї ж ночі Катиліна вирушає в Етрурію, але важливішим було інше – принципово змінилася атмосфера у сенаті.

Поспішний від'їзд Катиліни дав привід для різкої критики образу дій Ціцерона: вороги Катиліни вважали, що Ціцерон дав утекти голові дуже небезпечного заколоту, а прихильники, навпаки, твердили, що консул вигнав Катиліну з Риму. Отже, друга катилінарія – це промова-виправдовування перед різносементною протилежно спрямованою аудиторією. Ціцерон намагається привести обидва сегменти аудиторії до певного консенсусу. *Ворогам Катиліни* Ціцерон пропонує чітку систему аргументів причинності, яка доводить, що в даній ситуації консул вчинив якнайкраще: по-перше, ворог за межами Риму менш безпечний; по-друге, поспішна страта Катиліни заперечила б можливість знешкодити інших учасників заколоту; по-третє, заколот треба ампутувати, як болючий нарост на тілі. Аргументація для *прихильників Катиліни* являє собою різноспрямований двочлен: оратор, з одного боку, доводить, що не він „вигнав” Катиліну, а той сам ще перед інцидентом мав власні наміри вирушити до свого війська; з другого боку, Ціцерон нагадує, що за законом сам факт нічних зборів уже є злочином, на який не може не реагувати консул.

Третю катилінарію Ціцерон промовляє на форумі одразу після суду у сенаті над чотирма катилінарцями на чолі з Лентулом („заступником” Катиліни у Римі), які пропонували племені аллоборгів приєднатися до заколоту. Ціцеронові було важливо остаточно сформулювати негативне ставлення до Лентула і позитивне до себе. І тому він, по-перше, значно перебільшує наміри змовників (зрозуміло, що Лентул не міг навіть мріяти про тотальну загибель вітчизни); по-друге, наголошує на тому, що останні події повністю виправдали його власну позицію відносно Катиліни.

Четверту катилінарію Ціцерон промовляє в сенаті при обговоренні вирішення долі заарештованих катилінарців після спроби людей Лентула звільнити свого патрона з-під варті. При вирішенні цього питання сенатори дали дві протилежні відповіді: Сілан (призначений консул) запропонував страту; Цезар, вказавши на незаконність такого покарання, – конфіскацію майна та довічне ув'язнення. Промова Цезаря була настільки

ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ І ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТИ В АНАЛІЗІ ПРАЖУРНАЛІСТСЬКОГО ТЕМУ (ДО ПИТАННЯ ПРО МЕТОДОЛОГІЮ КУРСУ «ЗРУБІЖНА ЖУРНАЛІСТИКА»)

переконливою, що загальна думка сенату стала схилитися на його бік. У майже безнадійній ситуації Ціцерон вирішив спробувати затвердити позицію Сілана. Для цього він обирає тактику апелювання до об'єктивності: він ніби-то безпристрасно „зважує” дві позиції стосовно до власної консульської відповідальності перед суспільством і законом. „Вектор законності” Ціцерон пристосовує на користь ворогів заколоту. „Але хто ж такий цей Лентул?” – звертається він до сенату. І дає відповідь: „Це – «purpuratum» (царедворець), дуже схожий на персидських царів”. Саме за допомогою цього ярлика Ціцерон апелює до основних цінностей античної ментальності (народовладдя – незалежність – свобода) і підводить слухачів до лозунгу “Vexationem vestalium” (Люби ближнього і ненавидь ворога), спрямовуючи його проти Лентула з поплічниками. Аргументативна система доведення необхідності страти заарештованих катилінарців складається з трьох постулатів: по-перше, жорстокостей з боку катилінарців не сталося тільки завдяки пильності консула; по-друге, не треба боятися, що страта викличе заворушення у Римі, – у влади є сила для його швидкого приборкання (образ сильного уряду Ціцерон утворює з двох складових: уряд може розраховувати на підтримку усіх (!) прошарків населення і має несхитну твердість його голови); по-третє, „гуманісти” можуть заспокоїти себе тим, що для людини страта краща за довічне ув'язнення, якщо, звичайно, не розраховувати на втечу. Отже, прямо не кажучи про страту заколотників, Ціцерон закликає саме до цього.

Ціцерон зумів переломити настрої у сенаті після виступу Цезаря. Але остаточно переконує сенат у необхідності страти Катон. Свою промову він вибудовує на мотиві підозри прихильників більш м'якого покарання у єдності із заколотниками. Саме Катону вдалося створити у сенаті емоцію нового жаху і схилити більшість до рішення про негайну страту заарештованих заколотників. Але навряд чи йому вдалося б зробити це без попереднього виступу Ціцерона.

Таким чином, саме завдяки ораторському слову заколот анархістів було придушено малою кров'ю.

Отже, ми продемонстрували технологію аналізу античної промови, яка спирається на функціонально-прагматичну методичку аналізу тексту.

Список літератури

1. Зелинский Ф.Ф. История античной культуры. – СПб., 1995.
2. Грант М. Цивилизация Древнего Рима/ Перевод с англ. И.Ю. Мартыанова.– М., 2003.
3. Казакова Т.В. Когнітивний аспект переконання в античній риторичі // Вісник Харківського національного університету ім. В.М. Каразіна. – 2005. – С.155-159.
4. Колшанский Г.В. Контекстная семантика. – М., 1980.
5. Куле К.С. СМИ в Древней Греции: сочинения, речи, разыскания, пугешествия... / Пер. с французского С.В. Куланды. – М., 2004.
6. Моммзен Т. История Рима: В 5т. – СПб, 1995.
7. Штаерман Е.М. От гражданина к подданному// Культура Древнего Рима: В 2 т. – Т.1. – М., 1985. – С. 22-105.

Поступила до редакції 05.08.2005 р.